

АСОЦИАТИВНО ПОЛЕ НА КОНЦЕПТА *ЛЮБОВ* В СЪВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО ЕЗИКОВО СЪЗНАНИЕ

Красимира Василева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

k.vasileva@ts.uni-vt.bg

Резюме: Статията представя основните съдържателни особености на асоциативното поле на лингвокултурния концепт *любов* в съвременното българско мъжко и женско езиково съзнание. Анализираният материал е получен от психолингвистичен свободен асоциативен експеримент. Установява се, че женското езиково съзнание проявява сравнително по-голяма динамика от мъжкото по отношение на разглеждания концепт в асоциативен план. Като цяло обаче полът на езиковата личност оказва влияние не толкова върху съдържанието, колкото върху мястото и йерархията на елементите в асоциативното поле на изследвания фрагмент от българската лингвокултура.

Ключови думи: *любов, лингвокултурен концепт, асоциативно поле*

1. Въведение

Проблематиката, свързана с различните аспекти на лингвокултурните концепти, в наши дни привлича интереса на все по-голям брой езиковеди. Изследването на концептите във всеки език е стъпка към цялостното разкриване на съдържанието и спецификата на картината на света в съзнанието на неговите носители. Анализът на асоциациите, които възникват у носителите на определена лингвокултура във връзка с даден концепт, е от съществена важност, тъй като по съвкупността от тези асоциации може да се съди за осмислянето на концепта в съответния момент от развитието на обществото и като цяло за начина, по който етническото съзнание оперира с информацията за околния свят. Не по-малко съществен е фактът, че картината на света в съзнанието на носителите на езика фиксира също и времевите, пространствените и причинните връзки и отношения на зависимост, в които отделните концепти се намират: „Главното свойство на паметта – сочи Д. Норман – е стремежът ѝ да създава връзки, взаимоотношения между отделните елементи. Тези асоциации, изглежда, са заложили в самата същност на механизмите на нашата памет. Те ни дават възможност да съотнасяме различни наши впечатления, да разкриваме общите им черти, да използваме миналия си опит като основа за разбиране на настоящето“ (Норман 1985 / Norman 1985: 40). Връзките, които съществуват между концептите като когнитивни феномени, са маркирани в езика и могат да се проследят чрез отношенията между единиците, обективиращи концептите вербално. Освен това, както утвърждава Н. Чернейко, „асоциативното поле не просто отразява знанията за света на съвременните носители на езика, а и значимостта на съответния участък от знания за обществото“ (Чернейко 1995 / Cherneiko 1995: 75). С други думи, структурирането на асоциативното поле на концепта е израз на пречупения през културните норми и оценки на обществото начин за възприемане и за осмисляне на действителността.

Целта на настоящото изследване е да се представят основните съдържателни особености на асоциативното поле на един от основните емоционални концепти в съвременната българска лингвокултура – *любов*, като се проследи дали и как категорията *пол на езиковата личност*⁵⁶ оказва

---

⁵⁶ Полът на езиковата личност тук се разбира като единството от биологичния и социалния пол на носителя на езика. Социалният пол (джендър) се интерпретира като съвкупността от личностни качества, убеждения, ценности нагласи, интереси, желания и т.н., която определя поведението на личността в обществото като мъж или като жена. В настоящата работа термините *пол, социален пол* и *джендър* се използват като синоними.

влияние върху съдържанието на полето. При анализа се използват данните, получени от проведен за целите на изследването психолингвистичен свободен асоциативен експеримент.

2. Методика и резултати от емпиричното изследване

2.1. Методическа основа на проведения асоциативен експеримент

Асоциативният метод е един от най-старите в експерименталната психология. Но докато в психологията и психиатрията асоциативните експерименти се прилагат за анализ на психичната дейност на едно лице, в психолингвистиката на експерименти се подлагат повече хора от определена социална или етническа група. В статистиката се смята, че необходимо условие за получаване на валидни резултати от експеримента е изпитваните лица да бъдат поне две хиляди. Според М. Палкин обаче обзорът на резултатите от дългогодишни асоциативни изследвания ясно показва, че броят на нови реакции рязко намалява, след като общият брой реакции надхвърли сто. Следователно, при положение че по-големият общ брой на реакциите не носи принципно (качествено) нови данни за анализа, сто реакции може да се смятат за напълно достатъчни, за да се направят необходимите изводи (Палкин 2009 / Palkin 2009: 142).

Експериментът за настоящата работа е проведен в писмена форма с равен брой информатори от мъжки и от женски пол – по 100 изпитани лица в двете групи. Подборът на равен брой респонденти от двата пола е продиктуван от целта да се изясни дали и как категорията *пол на езиковата личност* оказва влияние върху състава на асоциативното поле на разглеждания концепт. Всички участници в експеримента са на възраст между 18 и 23 години, граждани на Република България и носители на българския като първи или втори език. Изборът на конкретната възрастова група се определя от обстоятелството, че именно хората от нея ще съставят активното ядро на българското общество в близките години. Освен това според Ю. Караулов в тази възраст (18 – 25 години) формирането на езиковата личност (по отношение на нейната езикова компетенция и на формално-комбинаторните възможности на речниковия ѝ запас) в голяма степен е завършено и при повечето хора тази езикова компетентност остава относително устойчива през целия им живот (Караулов 1994/ Karaulov 1994: 193 – 194). Изискването към участниците е да дадат асоциации за предложения стимул – лексемата, която функционира като име на анализирания концепт – *любов*. Не са наложени никакви ограничения върху естеството на реакциите, а само върху броя им – информаторите трябва да посочат първите три думи (словосъчетания и т.н.), които им идват наум във връзка със зададения стимул⁵⁷.

2.2. Резултати

Общият брой на реакциите, дадени от жените, надвишава броя реакции при мъжете – получени са 281 женски срещу 242 мъжки асоциации. Анкетиранияте участници от женски пол са посочили и по-голям брой различни реакции от мъжете (съответно 30 срещу 23). Равен е броят на стереотипните⁵⁸ реакции – по 8 и в двете групи. Три единични реакции са регистрирани при резултатите на жените информатори, докато при мъжете се отчита 1 единична асоциация. Нито един от участниците в експеримента не е посочил отказ от реакция на разглеждания стимул.

Обобщените данни за получените реакции при двете анкетираните групи са изведени в Таблица 1. Степента на количествено представяне на всяка реакция е изчислена според броя на употребите ѝ. Колкото повече пъти тя е посочена от анкетираните, толкова по-висока степен има. Асоциацията, която е регистрирана най-много пъти, е от първа степен (и е означена с номер 1 в съответната графа от таблицата), а реакцията с най-малко употреби е от последна степен.

⁵⁷ Някои от анкетираните обаче са дали или повече, или по-малко от три асоциации, на което се дължи несъответствието между общия брой на получените реакции и зададеното условие, т.е. крайният общ брой на получените за стимула асоциации не отговаря на 300.

⁵⁸ За стереотипни се приемат асоциациите, които са получени повече от 10 пъти в съответната група информатори, тоест реакциите, които са дадени от поне 1 на всеки 10 респонденти.

Таблица 1. Количествени показатели на получените асоциации

Асоциация	Жени		Мъже	
	Брой употреби	Степен на количествено представяне	Брой употреби	Степен на количествено представяне
силна	58	1	59	1
омраза	30	2	21	3
щастие	23	3	19	4
секс	15	4	24	2
хармония/ разбирателство	13	5	4	10
страст	12	6	14	5
доверие	12	6	7	8
болка/ страдание	12	6	10	6
уважение	9	7	4	10
взаимна/ споделена	9	7	6	9
романтика	9	7	6	9
обич	9	7	8	7
ревност	8	8	10	6
сила	8	8	-	-
нежност	7	9	6	9
воля	7	9	-	-
привързаност	7	9	4	10
приятелство	6	10	10	6
вярност/ лоялност	5	11	6	9
щастлива	4	12	2	12
вечна	4	12	-	-
лъжовна	4	12	8	7
платонична	3	13	4	10
огън	3	13	-	-
душа	3	13	-	-
сърце	3	13	-	-
прекрасна	2	14	-	-
семейство	2	14	-	-
отговорност	2	15	4	10
илюзия	1	15	-	-
нежна	1	15	-	-
закрила	-	-	4	10
страстна	-	-	4	10
всеотдайност	-	-	3	11
картоф	-	-	1	12

Според резултатите от експеримента и в българското женско, и в българското мъжко езиково съзнание функционират общи стереотипни за стимула *любов* парадигматични връзки. Общите стереотипни за мъжете и жените парадигматични реакции са *щастие*, *омраза*, *секс*, *страдание* и *страст*. От получените синтагматични асоциации обща стереотипна за мъжете и за жените е *силна*. Това е най-добре представената количествено реакция за зададения стимул и при двете групи информатори. В резултатите на анкетиранията мъже тази реакция се открива 59 пъти, т.е. почти 3/5 от всички участници от мъжки пол в експеримента са посочили лексемата *силна* или неин синоним. В резултатите на женската група разглежданата реакция фигурира 58 пъти. Почти 60% от анкетиранията носители на българския език и култура приписват характеристиката *силна* на чувството *любов*. Стереотипни реакции само при женската група участници са *доверие* и *разбирателство*⁵⁹. Само в мъжкото езиково съзнание любовта има стереотипна асоциативна връзка с ревността и с приятелството (всяка от двете реакции има по 10 употреби). Тези асоциации се регистрират и в женската група, но са по-слабо застъпени. На второ място по количествено застъпване в женските резултати за стимула *любов* е реакцията *омраза*. Тя е посочена от почти 1/3 от участничките в експеримента и от над 1/5 от участниците мъже. При изпитванията мъже асоциацията *омраза* заема трето място по количествено представяне (с 21 употреби), а на второ място стои *секс*, която е посочена 24 пъти. При жените асоциацията *секс* заема четвърто място по брой употреби. На трето място при жените е реакцията *щастие* с 23 употреби, която при мъжете заема четвърто място с 19 употреби.

Прави впечатление, че реакциите *сила* и *воля* са добре застъпени в женското асоциативно поле, а изобщо отсъстват в мъжкото. Реакцията *сила* е посочена 8 пъти от анкетиранията участнички, а *воля* – 7 пъти. Нито един от мъжете участници не е отбелязал *сила* и *воля* сред първите три асоциации, които му идват наум за стимула *любов*. Като цяло при съпоставянето на останалите реакции, посочени повече от 5 пъти от анкетиранията информатори от мъжки и от женски пол, не се отчитат съществени различия. Изключение прави единствено *уважение*, употребена 9 пъти от жените участници и само 4 пъти от мъжете, както и *лъжовна*, която е посочена 8 пъти от анкетиранията мъже и едва 4 пъти от анкетиранията жени.

Наблюдават се и асоциации за стимула *любов*, които са представени само в женските или само в мъжките резултати. За женското езиково съзнание (освен *сила* и *воля*) такива са още *огън*, *душа*, *сърце*, *прекрасна*, *семејство*, *илюзия*. За мъжкото езиково съзнание това са *закрила* и *всеотдайност*, както и фонетичната асоциация *картоф*. Количественото представяне на тези реакции обаче е твърде слабо (всяка от тях е посочена по-малко от 5 пъти от анкетиранията в съответната джандърна група), за да се смята, че връзките им с любовта са показателни за българския манталитет и култура.

Когато се разглеждат асоциативните особености на концепта *любов* в съвременната българска езикова картина на света, резултатите от проведения психолингвистичен експеримент могат да се сравнят с данните от „Български асоциативен речник. Прав и обратен“ (Балтова и др. / Baltova et al. 2003), отразяващ асоциативните отношения в българската езикова система от края на миналия век. Съпоставката сочи, че между съвкупността от асоциации на стимула *любов* в речника и резултатите за същия стимул, получени от експеримента за това изследване, не се откриват значими разминавания. Единствената по-голяма разлика, която би могла да се отбележи, е наличието на асоциацията *красота*, нареждаща се сред най-честотните в Асоциативния речник, а отсъстваща в резултатите от експеримента тук. Този факт обаче трудно би могъл да се разглежда като показател за значима промяна в българската лингвокултура от края на миналия век до наши дни, тъй като реакцията *красота* (въпреки че е сред най-добре представените количествено) е посочена едва 11 пъти от около 600-те изпитвани лица за съставянето на лексикографския справочник. Такава честота е твърде ниска, за да може категорично да се говори за стереотипност на асоциацията в езиковото съзнание. Всички останали най-фреквентни реакции от Асоциативния речник (*омраза*, *щастие*, *секс*, *голяма* и т.н.) се срещат и в резултатите от експеримента за това изследване. По-голямото разнообразие, което се

---

⁵⁹ Реакцията *хармония/разбирателство* е регистрирана и в отговорите на мъжете, но едва с 4 употреби, докато при жените е посочена над тройно повече (13) пъти. Следователно според резултатите от това изследване между любовта и разбирателството съществува много по-силна асоциативна връзка в българското женско, отколкото в българското мъжко езиково съзнание.

наблюдава в асоциативния справочник, е резултат от наличието на голям брой единични реакции от типа на *кеф, война, възвишен, гадже, кога, непокътнат, пролет* и т.н. Такива единични асоциации не фиксират устойчиви връзки на концепта *любов* в българското съзнание, а маркират отношения на анализирания концепт с други единици от картината на света само при отделни носители на българската лингвокултура.

Следващата стъпка от анализа на получените резултати от проведения експеримент цели да разкрие с кои елементи от езиковата картина на света концептът *любов* се свързва асоциативно, както и към кои семантични области се отнасят тези елементи. В изследването на асоциативните връзки на концепта са включени само парадигматичните реакции, получени от експеримента. Това е продиктувано от факта, че синтагматичните реакции представят качествени проявления на любовта, а не изразяват нейното съотнасяне с други концепти. С други думи, само в парадигматичните асоциации се проявяват връзките на разглеждания концепт с други елементи от картината на света в езиковото съзнание, докато синтагматичните асоциации функционират в рамките на самия концепт.

В анализа участва и лексемата *обич*, която е сред реакциите, дадени от участниците в експеримента за стимула *любов*. Наблюденията върху лексикографски източници дават основания да се приеме, че *любов* и *обич* са две средства за обозначаване на една и съща концептуална структура (вж. Василева 2019 / Vasileva 2019: 98 – 104). Разбира се, не е изключено при анкетираните, които са посочили *обич* като реакция на *любов*, лексемите да вербализират отделни концепти, т.е. в съзнанието на съответните информатори да функционират два различни концепта, а не един и същ концепт. Другата възможност е концептът *любов* да препраща асоциативно към самия себе си и по тази причина най-близкият синоним на съответната лексема да се открива сред основните ѝ асоциации. Синонимната близост между стимула и реакцията е и един от основните видове парадигматични връзки, които принципно се установяват при асоциативните експерименти (вж. Герганов 1984 / Gerganov 1984: 40 – 41). Следователно любовта (както и всяко друго явление) може да се съотнася асоциативно със самата себе си, а също и с други елементи от картината на света на суперординатно или на субординатно равнище. Групирането на парадигматичните асоциации се основава на семантичната класификация на българската лексика, предложена от С. Георгиев в „Българска семасиология“ (Георгиев 1993 / Georgiev 1993: 89 – 111). В случаите, когато анализирания лексеми са многозначни, отнасянето им към съответните семантични полета се извършва според основните значения на думите.

Според резултатите от експеримента концептът *любов* влиза в парадигматични асоциативни отношения с фрагменти от българската картина на света, които се означават в речниковата система с други съществителни имена. Разпределението по семантични области на получените за всеки стимул реакции, оформящи асоциативното поле на концепта *любов* в българското езиково съзнание, има следния вид:

Любов (женско езиково съзнание)

Съществителни имена

Абстрактни:

за *дейност и проява*: секс (15);

за *състояние*: омраза (30); щастие (23); хармония/разбирателство (13); страст (12); доверие (12); болка/страдание (12); уважение (9); обич (9); романтика (9); ревност (8); приятелство (6); душа (3); илюзия;

за *качество*: сила (8); привързаност (7); нежност (7); воля (7); вярност (5); отговорност;

Конкретни:

за *предметна частичност*: сърце (3);

за *явления*: огън (3);

Събирателни:

за *съвкупност на лица*: семейство (2).

Любов (мъжко езиково съзнание)

Съществителни имена

Абстрактни:

за дейност и проява: секс (24); закрила (8);

за състояние: омраза (21); щастие (19); страст (14); болка/страдание (10); приятелство (10); ревност (10); обич (9); доверие (7); романтика (6); хармония/разбирателство (4); уважение (4);

за качество: нежност (6); вярност/лоялност (6); привързаност (4); отговорност (4); всеотдайност (3);

Конкретни:

за вещественост: картоф⁶⁰.

Анализът на обобщената съвкупност от получените парадигматични реакции показва, че в българското езиково съзнание концептът за чувството *любов* влиза в асоциативни отношения основно с концепти за други абстрактни същности. Речниковите единици от категориалния клас на абстрактните реалии имат ярко изразен количествен превес над единиците от останалите класове – от общо 375 получени от експеримента парадигматични асоциации 366 се отнасят към групата на абстрактните съществителни. В групата на конкретните имена влизат 7 реакции, а в групата на събирателните – 2. Асоциативното поле на концепта *любов* в българската езикова картина на света включва основно концепти, които се означават с абстрактни съществителни имена за състояние. Към съответния категориален клас се отнасят общо 261 реакции, дадени от анкетираните. В семантичното поле за дейност и проява се включват 47 асоциации, а в полето за качество – 58. Най-устойчивите общи за мъжкото и женското езиково съзнание стереотипни асоциативни връзки на концепта *любов* са с концептите *омраза*, *щастие*, *секс*, *страст* и *болка*.

3. Обобщения и изводи

Анализът на получените от експеримента резултати сочи, че като цяло по отношение на концепта *любов* женското езиково съзнание проявява по-голяма динамика от мъжкото в асоциативен план – жените са дали по-голям общ брой и повече различни реакции от мъжете. Всички реакции обаче, които са сред най-добре представените количествено само в едната група, са застъпени и в другата. Няма нито едно асоциативно отношение на любовта, която да е силно характерно за женското езиково съзнание, а да отсъства в мъжките резултати. И обратно – всички най-честотни реакции за мъжете се откриват и в отговорите на жените, само че не са толкова добре представени количествено. Следователно не може да се говори за особено съществени различия между съдържанието на мъжкото и на женското асоциативно поле на лингвокултурния концепт *любов* в съвременната българска езикова картина на света. Полът на личността оказва влияние не толкова върху съдържанието, колкото върху мястото и йерархията на елементите в полето. Направените наблюдения върху лингвистичния материал утвърждават значимостта на любовта и функциите ѝ на основен емоционален концепт в българската лингвокултура. Естеството на единиците от езиковата картина на света, с които той се свързва, доказват неговата важност, неговата положителна ценност и статута му на културен феномен в съзнанието на съвременния българин.

---

⁶⁰ Възможно е наличието на асоциацията *картоф* в резултатите от експеримента (както и на *война*, която е фиксирана като реакция за *любов* в Асоциативния речник на българския език) да е свързано с участието на лексемата *любов* в прецедентни текстове от типа на „Прави любов, а не война“, „Любов, любов – сварен картоф, разчупиш го, а той суров...“ и т.н. Появата на такива асоциации би могла да се отдаде на изникването в съзнанието на анкетираните на други ключови думи от въпросните текстове, в които присъства и лексемата *любов*. Съответно информаторите посочват като реакции за *любов* думи като *картоф*, *война* и т.н., които очевидно нямат смислова връзка със зададения стимул.

Цитирана литература / References

- Балтова и др. 2003: Балтова, П., А. Ефтимова, А. Липовска, К. Петрова. *Български асоциативен речник: Прав и обратен*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Baltova et al. 2003: Baltova, P., A. Eftimova, A. Lipovska, K. Petrova. *Balgarski asotsiatiiven rechnik: Prav i obraten*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)
- Василева 2019: Василева, К. *Концептът „любов“ в съвременната българска лингвокултура*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. (Vasileva 2019: Vasileva, K. *Kontseptat „lyubov“ v savremennata balgarska lingvokultura*. V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”.)
- Георгиев 1993: Георгиев, С. *Българска семасиология*. В. Търново: Абагар. (Georgiev 1993: Georgiev, S. *Balgarska semasiologiia*. V. Tarnovo: Abagar.)
- Герганов 1984: Герганов, Е. *Български норми на словесни асоциации*. Под общата редакция на Енчо Герганов. София: Наука и изкуство. (Gerganov 1984: Gerganov, E. *Balgarski normi na slovesni asotsiatsii*. Pod obshtata redaktsiia na Encho Gerganov. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Караулов 1984: Караулов, Ю. *Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности*. – В: *Русский ассоциативный словарь. Кн. 1. Прямой словарь: от стимула к реакции*. Москва: Помовский и партнеры. (Karaulov 1984: Karaulov, Yu. *Russkii assotsiativnyi slovar' kak novyi lingvisticheskiy istochnik i instrument analiza iazykovoi sposobnosti*. – In: *Russkii assotsiativnyi slovar' . Kn. 1. Priamoi slovar' : ot stimula k reaktzii*. Moskva: Pomovskii i partnery.)
- Норман 1985: Норман, Д. *Память и научение*. Москва: Мир. (Norman 1985: Norman, D. *Pamiat' i nauchenie*. Moskva: Mir.)
- Палкин 2009: Палкин, А. *Концептуальный анализ и ассоциативный эксперимент*. – В: *Исследования познавательных процессов в языке*. Выпуск V. Москва – Тамбов: ИЯ РАН; ИД ТГУ им. Г. Р. Державина, с. 133 – 146. (Palkin 2009: Palkin, A. *Kontseptual'nyi analiz i asotsiativnyi eksperiment*. – In: *Issledovaniia poznavatel'nykh protsessov v iazyke*. Vypusk V. Moskva – Tambov: IIA RAN; ID TGU im. G. R. Derzhavina, pp. 133 – 146.)
- Чернейко 1995: Чернейко, Л. *Гештальтная структура абстрактного имени*. – В: *Филологические науки, № 4*, с. 73 – 83. (Cherneiko 1995: Chernenko, L. *Geshtal'tnaia struktura abstraktnogo imeni*. – In: *Filologicheskie nauki, № 4*, pp. 73 – 83.)

ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT *LOVE* IN MODERN BULGARIAN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS

Krasimira Vasileva

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

k.vasileva@ts.uni-vt.bg

Abstract: The paper aims at presenting the main features of the associative field of concept *love* in modern Bulgarian linguistic consciousness. The studied material is derived from psycholinguistic associative experiment with an equal number of male and female respondents. The results establish that female linguistic consciousness is relatively more dynamic than the male consciousness in regards to the analysed concept. Overall conclusion is provided that Bulgarian linguistic person's gender has not much influence on the character of the elements of linguocultural concept *love*'s associative field. Linguistic person's gender influences more on their structure and hierarchy in the field.

Key words: *love, linguocultural concept, associative field*

Krasimira Vasileva
“St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo
2, T. Tarnovski str.
5003 Veliko Tarnovo
Bulgaria